

ENGEDD HOZZÁNK A SZAVAJDAT! OTTLIK GÉZA ÖTVEN SZAVA

Ötven éve jelent meg Ottlik Géza korszakos jelentőségű regénye. Ennek öröme és tiszteletére kiválasztottam ötven szót az Iskola a határonból, s mintha egy különleges értelmező szótárban tallóznék, ellátam magyarázatokkal:

aranyhalak – jólesően pihen meg rajtuk a tekintet, nem kell figyelniük a külvilág nyüzsgésére; utánozni kellene őket, amint céltalanul úszkálnak; de hát mégiscsak a törzsfeljődés alacsonyabb fokán állnak, akkor miért irigyeljük őket; elhibáztuk a civilizációt? – mégsem kellett volna olyan hirtelen lejönni a fáról? úszkálhattunk volna még egy kicsit az őstengerben – de télire elviszik őket, bedeszik a medencét, nem ők döntenek a sorsuk felől

bakaszivar – hogy a botanika mennyire fontossá válik a bezártságban élő gyerekek számára! a természet szava a természetellenességben, szerecsendió, szentjánoskenyér, minden, ami használható valamire, meg lehet enni vagy játszani vele, még a népszerűtlen vadgesztenye termése is felértékelődik

belső zuhany – mindenki oda szeretne jutni, ahol a pára a legátláthatatlanabb, ahol jól el lehet bújni a világ elől, Schulze elől, Bodnár elől, még Merényiék elől is, akik éppen magukkal vannak elfoglalva, és nem érnek rá másokkal törődni, belső zuhany, igen, ez minimális program, de éppen ilyen apróságokkal lehet túlélni a rémségeket

bordás fagyaltgerezdek – málna, csokoládé, vanília, az édes múlt, amire oly jó emlékezni, de amit Halász Petár a viselkedésével megtagad; elvész a múlt édessége, marad egy homályos emlék, mint nátha utáni torokkaparás, sebhely lelkünk legmélyén, de mégis alaposan szétterülve

bundás kenyér – nagyon szerették a növendékek, pedig csalásra épült, ugyanis, megszáradt kenyérből készült, amelyet már nem lehetett eredeti állapotában az asztalra tenni, hát beáztatták a felvert tojásba, amelybe tejet kevertek, ami lehetett már savanykás, de még nem romlott

cukorspárga – kenderből sodort, vastag, erős spárga, mondja az Értelmező szótár, de magyarázatot nem ad a jelentéstapadásra, ott van helyette az Etimológiai szótár, de az is hallgat az eredet felől; hát, a

cukros zsákokat kötötték vele össze, mondja a kedves olvasószolgálatos a Széchényiben; másképp vélekedik egy híres cukrász: főzött masszába lógatott madzagra gondol, ha ezt az összetett szót hallja

detektoros rádió – járványszerűen terjed a készítése, végül is ahhoz képest nagyon egyszerűen össze lehet eskábálni, hogy mit nyerhet általa a tulajdonosa; hallgathatja például a bécsi rádió adását; gondoljunk bele, mindezt a kőszegi alreál falai között

[az] **első felkiáltójel** – aztán jönnek a betűk is: ó, i, c, á, k, a, v – óicákaV; apropó, milyen is lenne a világ, ha fordított jelírással kommunikálnánk egymással? nagyobb lenne a türelem, a megértés? fokozott kíváncsisággal fordulnánk a másik felé, mert nem tudnánk, mit akar közölni velünk, várni kellene a mondatok végére, azaz az elejére, és addig sem hirtelenkednénk a válasszal, jó időbe telne, míg hozzászoknánk a hátulról előre kommunikációhoz, újra tanulhatnánk a világot, de most már jóval nagyobb türelemmel iránta

esztrád – a kivételezettség helye, a kiemelkedettségé, nemcsak térben, jelképesen is; ott ülni: egy kicsit Isten jobbán ülni; felülkerekedni; lenézni a pornépre, a mindenkori plebsre, a csöcselékre

féher félcipő – félcipőnek is lehet olvasni, pedig ez a szó nem szerepel az Iskola szövegében; a félcipő az egészen más; bele lehet harapni, harminckét foggal tépni, bekebelezni a hamvas, friss pékárut, foszlós belét, a közepét, mindenét a jónak, annak a kevés jónak, ami itt kínálkozik

fekvőszékek – azaz napozóágyak a Lukácsban; birtoklásuk valaha nagy kincsnek számított, nemcsak a regény idejében, '57-ben, hanem évtizedekkel később is; lehetett ácsorogni a kőkorlátnál, figyelni, ki készül hazamenni; különbséget tenni, ki az, aki csak úszni megy, s ki az, aki holmiját összepakolva végleg távozik valamelyik lépcsőn – a kettő közül; aztán urasan végigdőlni a kényelmetlen napozóágyon, de mégse a földön, majd körülnézni, ki mellé vetett a sors, kik az ágyszomszédok; elnyújtózni, szemet behunyni, nem gondolni semmire, lazítani, élvezni a létezését, és semmi több

fésű-szájharmonika – nem igazi srác, aki egyszer az életében nem játszott ezen a hangszeren; egy kis selyempapír kellett hozzá, amely ott kallódott minden valamirevaló háztartásban; fésűje persze minden gyerekeknek volt, csak utáltuk; jobb volt kócosnak maradni, nem tűrni szülői kéz frizírozását, anyai szájintelmét; fújni a fura muzsikát a fésű-szájharmonikán, melyet el se kobozhatnak, hiszen használati tárgy,

mindennapos kacat, amiből a leleményes száj varázsol élő dallamokat

gombcsapat – gombfoci a tanszerláda tetején; ehhez csak két gyerek kell, és Merényiék nem válogathatnak, nem zárhatnak ki senkit a játékból; persze nem igazi foci, de nem szólhat bele a játékba senki, csak az a kettő, aki játssza; olykor azonban az egész csapat áldozatul eshet a hatalmasok turkálásának

gyaluforgács – kis vacak asztalosipari szemét, de jó kézbe venni és szagolgatni a friss fahulladék illatát, lehet játszadozni vele, aztán hirtelen megunva eldobni; és váratlanul belevisz az élet sűrűjébe, elragad egy kilencéves budai kislány, aki provokál, pimaszul viselkedik, hogy megbüntettesse magát, hogy aztán történjen valami, elszabaduló vad érzések, hajsza, ölelés, játék csupán, mégis vérkomoly gyermekerotika

havazás – mindent megváltoztat, nemcsak világosabb lesz tőle a november-decemberi szürkéségben, valahogy a szívekben is derűt és békét teremt; intés a világnak, hogy van rajtunk kívüli erő; méltóbbá és tisztábbá válik minden, mintha tényleg „vállon vergetne a világegyetem”

hetikártya – piarista gimnázium a Duna-parton, rohanás a Petőfi-szoborhoz, hógolyózás, Medve gonosz tréfája Dégenfelddel szemben; elnyeri miatta a büntetését, megbetegszik, lelki furdalás gyötri az osztálytársa hátitáskájába gyömöszölt hógolyó miatt; aztán semmi se történik, marad egy kevéske keserűség tudás, a gyengébbek bántásáról, és a hetikártya, amellyel bármely irányba lehet utazni egy lyukasztással egy órán belül

hetilap – a legtitokzatosabb mozzanat a regényben: Bébé és Medve közös hetilapot szerkesztenek; ám sehol sincs további utalás az újság létezésére; ilyesmit nem lehet titokban művelni, kiderülne; Schulzékék fülebe jutna a híre, vagy ami rosszabb, Merényiék kezébe kerülne a nyilvánvalóan kézzel rótt iskolai hírmondó

hiányjegyzék (Mangelzettel) – érthetetlen, hogy miért fontos ez a gyerekeknek; talán, mert igazolást kapnak arról, mások is átérték azt, amit ők, nem olyan nagy dolog, nem olyan nehéz, veszedelmes ez a katonaiskola, túl lehet élni

horpadt bádogboboz – Medve rugdossa szökése során, szinte az vezet, irányítja lépteit; vannak az életben ilyen véletlen tárgyak, amelyek jelentősen befolyásolják tetteinket; semlegesek, semmi közünk hozzájuk, csak beléjük botlunk, aztán ideig-óráig mégis fontossá válnak; elfelejtjük, nem törődünk velük utána, betöltötték a szerepüket, elvagyunk nélkülük

hőmérő – ismerős trükkök eszköze; ki nem pöckölt-e föl gyerekkorában ezt a higanyos szerszámot?; ezzel lehetett lopni egy kis szabadságot a civil iskolából is, hát még a cőgerájban?!; kellett hozzá egy kis felnőttcinkosság, soha nem ellenőrizték, hogy annyi Celsius-fok a hőmérsékleted, mint ahol az ezüstszál megállt; a szülők hagyják, az édesanyák aggódó természetűek, no de az orvos ezredes?

jégvirág – mi mindent bele lehet látni azokba a kis szeszélyes rajzolatokba, afféle lelkesítő Rorschachteszt, meg se kell mondani, mit látsz, elég az érzés; csak bámulsz ki az ablakon, de nem a külvilág képét látod, hanem amit gondolsz, képzelsz: mágikus laterna (azaz inkább: lanterna) a latrinán

kacsaszír – tizenhat említés a főszövegben, kettő a Mutatóban; működik az önfenntartás ösztöne; vagy nem is az, hiszen az ellátás jó, legalábbis Molnár őrnagy szerint; inkább az otthon szigete az idegenség óceánjában

kakaógőz – bepárasodik tőle az ablak is, isszák a növéndékek, amilyen forrón csak lehet; talán nem is olyan rossz ez az alreál, hogyha ilyen ismétlődő reggeli-délutáni örömeiket kínálja; legyen mire hivatkozniuk Ottlik bírálóinak: jók voltak a községi évek

kockás füzet – mindenkinek van egy kockás füzete, mindenkinek, még annak is, aki nem ír bele semmit sem; ők a boldogok, az írástudatlanok: nem lehet elvenni tőlük a füzetüket, nem lehet kisajátítani, titkukat kilesni; mégis íródnak a kockás füzetek, nincs elég kocka a papíron, égisz érne a vallomások sora, ha egymás után raknánk a kis négyzeteket; mindig illetéktelenek olvassák, és nem azért illetéktelenek, mert lopták vagy erőszakkal vették el tulajdonosától a füzetet, hanem mert nem értik, amit olvasnak, szegények

köd – és lehetőleg minél sűrűbb, átláthatatlanabb, hogy senki ne lássa, mit csinálunk, s mit nem; hadd ordítozzanak a hatalmasok, mi kitanult, ősi nyugalommal engedjük el fülünk mellett a ködbe kiabált fejvesztett vezényszavakat

[a] **könyv** – a tizenéves kisdíjak bibliája; húszévesen írta az öregdiák-örökdiák; gúnyt űz, kicsúfol, fityiszt mutat, számárfület, de ismeri és szereti is, amiről ír; bele a halhatatlanságba a kis senki-semmi írócskákát-költőcskéket; velünk marad, életutat kísérő vademecum; nincs leírva se a szerző, se a cím, most mondjuk ki, vagy ne mondjuk ki?

krémes rétes – nos, akkor krémes vagy rétes? mindkettő finom, de külön-külön; ez valami községi cukrászrecept lehet; Petrik nem ismeri – gyakran

olvasható megjegyzés régi könyvek antikvár címléírásában; Kugler nem ismeri – mondhatjuk A legújabb és legteljesebb nagy házi cukrászat alapján; találhatunk a receptek közt burgonyás, grízes, csokoládés, gombás, sült kolbászos rétest, de krémes rétest nem; leginkább még a túrós felelne meg, hiszen annak van krémes tölteléke

linzerszeletek – az ijedségre enni kell, tudja ezt az ágyaszomszéd, Orbán Elemér, mikor a negyedéves cöger üvöltözése után gyorsan magába töm egy darabka hazai süteményt; teheti, még nem vették el tőle, még nem hordták és taposták szét a finom linzert

lomnici kenyér – füge, mazsola, mandula, cukrozott gyümölcs, ez mintha a gyümölcskenyér hozzávalóinak felsorolása volna, de miért lomnici? tátrai, gondolom; narancshéj is kell bele, tudjuk meg a Továbbélők szövegéből, mert ez a finom csemege ott is előfordul, felfalják, széttapossák, nem lehet maradékot menteni ínségesebb időkre

márványgolyó – nem építészeti szakkifejezés, bár kastélyok ballusztrádján sokfelé látni efféle záródásokat; ebbe a golyócskába bele lehet harapni, három-négyet-ötöt egymás után felfalni, eltelni a finom csokoládéval, belülről érezni, hogy a kis labdacok egymással játszanak, fociznak a gyomrunkban

medvesapó – a testületi embert dühíti a civil élet bármiféle jele, hogy olyan világ is létezik, melyet nem rigid szabályok vezényelnek; minden apró jelre feldühödik: ha valaki félreacsapja a fejfedőjét, tajtékozni kezd, mert szerinte összedől a világegyetem, ha nem elvágólagosan fekszik a tanszerládán a füzet, ha a növendék egyéni módon viseli a katonasapkát; Medve sapkája mindannyiunk lázadása

nagyítótűkör – kell az a takarodó utáni olvasáshoz, az éjjeli lámpa fényét babszemnyi fókuszba gyűjtve – „hernyóként araszolgtván a papíron” – lehet követni a betűket, nem éget a fény, nem gyullad lánggra a papír, csak a lélek fénye pislákol, de az a kis belső tűz erősebb lehet mindennél

Nick Carter-füzetek – valami különösnek kellett lennie benne, hogy Schopenhauer és Ady mellé kerülhetett a felsorolásban; ponyva persze, nem több, de – törjünk szentséget – néha Ady is ponyvaszerű; 30 fillérért mit is lehetne kapni, ez nem a Nyugat, pedig az is 1-jén és 15-én jelent meg, Ábel is ezeket a füzeteket olvasta a „rengetegben”, s nem vette észre, hogy rásűrűsödik a szürkület

papírkígyó – körzőhegyre tűzött örökmozgó a meleg vaskályha tetején, ha aláfütenek, pörög-forog, nem áll le sohasem, jó nézni, lehet bambulni, semmire se gondolni, főként semmit se csinálni, csak létezni a világba bele

Penkala – nem kell ceruzát hegyezni, nem török ki a bele, csak egy gombnyomás vagy csavarás, és lehet írni, rajzolni, akár rendeltetésellenesen használni; monarchiabeli lelemény, Zágrábba költözködő lengyel hivatalnok szabadalma, provokálja, leftymálja a fatestű grafitosok használóit, eljárta felettetek az idő, gúnyolódik rajtuk, és dühíti őket

radír – lopni nem szabad, de vajon szabad-e azt hazudni, hogy loptunk? kisebb véték ez, vagy nagyobb? lehet-e mérni, méricskélteni a bűnöket? egyáltalán: mi a bűn?

Rodelhügel – (ha igazán hitelesek akarnánk lenni, gót betűkkel kéne írni) szánkódomb, de több annál, kilátó a kerítésen túlra, az elveszített világba; de vajon, akik kívül vannak, azok nem érzik-e bezárva magukat? lehet-e leszánkázni a rabság dombjáról a szabad élet völgyébe?

roundtoll – meandereket rajzolgatnak vele a növényedékek, kanyargós vonalakat, rajzpapírra; minek az egy katonának?; a katona odavág, nyílegyenesen, szemtől szembe; nem hajt végre cikkcakkokat, megy előre, rohamoz, meghal, és kész (persze szögletes meander is létezik, s akkor már oda a hajlékonyság)

spirálfúró – hogyan kerül ide ez a szerszám? ha Edmond Dantésnek ilyen eszköze lett volna, biztosan hamarabb megszökik várbörtönéből, de az életből nem lehet megszökni, végig kell futni a távot, vert mezőnyben

sült krumpli – háborús időkben a krumpli a túlélést jelentette; valamiképp mintha ebben a regényben is mindvégig háborús idők lennének: '44-ben mindenképpen, és '57-ben is, mármint, hogy a '23 és '26 közötti időszakról, mint vélekedünk, lelkünk rajta

szabadkézi rajz – micsoda lazaság a kemény órarendben, kétórányi szabadság, „kuplerájozás”, azt lehet hinni, hogy ilyen a művészet, ilyen festőnek lenni, nagy spanyol festőnek, aminek Bébé álmodja magát, holott sokkal inkább keserves menetgyakorlat minden alkotás

saxoviola – létezik efféle hangszer egyáltalán? a hegedű és a saxofon szerencsétlen kereszteződése – olvassuk a regény vége felé; a Zenei lexikonban sincs benne, naná, majd egy magyar író kedvéért címszót költenek róla; ám létezett, csak kiment a divatból; egy

Stroh nevű muzsikusként alkotta meg; egy blogíró internetes forrás szerint: „kicsit aberrált, de aranyos és hasznos hangszer”

számolócécula – általános egyenérték, ez világos; de miért a számolócécula az? egyáltalán: mi az a számolócécula? A verselgető Schwarz bácsinak, a Karinty Cini által megörökített Szentkirályi utcai fűszeres hosszúkás papírszeletekre róttá egymás alá a számokat; neki nem volt számolócéculája, mint a Brázay Sósbornesznek

szerecsendió – lehetne szerecsendió is; szerecsenge megtalálni a délszaki fa gyümölcsét, melynek csonthejas burkában ehető édes termés rejtőzik; egy trópusi növény! hogyan kerülhetett az Alpokjára?

színházi képesűjság – ez csakis a Színházi Élet lehet; csak ámultunk, mikor kezünkhöz jutott egy-egy antikvár példány, hogy ezt lehetett, hogy ilyen tenger olvasnivalót, regényt, színdarabot, kottát, rejtvényt, interjút, fotókat, karikatúrát és még mi mindenfélét egyszerre, minden héten, szinte ajándék gyanánt

szőkőkút – mit keres ez egy katonaiskola udvarán? álca? jámbor szülők félrevezetése? vagy csak egyszerűen volt egy kis hely; Jellasics (na jó, legyen helyesen: Jelačić) tábornagy tiszteletére működött először 1856-ban, az avatáson; akárhogy is, jó bámulni a benne fickándozó halakat, ők aztán igazán szabadok, nem parancsol nekik senki

tőkésűly – erről sem tud az Értelmező, de a világháló segít; tehát: „a hajó gerincvonalából lefelé kinyúló súlyos, áramvonalas rész, amely a szükséges visszaállító nyomatókat szolgáltatja”; vajon le kell-e fordítani, mit jelent ez a metafora, a sok nehéz tudás ólma, az élők világában, az emberek között?

Városi Színház – annak is a lejtős folyosója, amely híven követte a nézőtér ívét; különösnek hatott ez a rézsű, mert semmire se használható; szánkázni nem lehet rajta, kinek is jutna eszébe egy színház, még ha népopera is, előterében ilyesmi; arra jó csak, hogy meglepetést okozzon, hogy elvarázsoljon, mert odabenn jön a nagyobb varázslat: western a vásznon, vagy A trubadúr vívójelenetekkel tarkított rémdrámája, netán egy szál zongorista, finomkodjunk: pianista, Richter vagy Oscar Peterson, ez mindegy, előadás, ahol mindenki „előadja”, amit tud, amit szeretne másokra bízni

zeneszoba – fölösleges helyiségnek tűnik, nem szerepel fontosságához méltó módon, pedig a szabadulás helye lehetne, ahol dallamszárnyakon repülnének a növendékek tova, ám ehhez képest Medve társalgó benne szökése után a mamájával

zsebnaptár – a foglyok, más eszközük nem lévén, a kanalukkal húzogatnak strigulákat cellájuk falára; itt azért finomabb a kín, ha van naptárad, mint Zsoldosnak, aki naponta besatírozza, nemcsak a dátumot, hanem az egész sort, az összes vallási ünneppel együtt, azt se bánva, ha kiszakad a papír, és a hátoldali napok is megszűnnek, semmivé válnak; nem kell törődni a jövővel, csak a pillanat létezik, a napkihuzigálás mostja, semmi több.

EGYRÁADÁS

bugylibicska – nem, ez nem tarthat az ötven szó közé; a bugylibicska a rabság jele, az erőszaké, a félelemé, a gyávaságé, meg a bizonytalanságé; ezért diszkvalifikálnak, kizárnak a versenyből; használhatatlan eszköz, delete: törölve; legfeljebb ráadás lehet, kakukktójás, ötvenegyedik szó; ellensúly a mérleg másik serpenyőjében, mert az igazság nehézágyúit sem lehet bevonzolni olyan törékeny szerkezetekbe, amilyenek az emberi társadalmak.

Függelék

„Mert nem lehet széthuzigatni szálakra az összefüggő egyetlen szövetét a létezésednek (baszdmeg).”*

*Ottlik Géza: Bagatell. In Buda, Európa, 1993, 318. old. – majd Magvető, [2005], 322. old.

(Elhangzott 2009. november 6-án, Szombathelyen, az Iskola a határon jubileumi konferenciáján.)